

ИДЕИ ЗА ИНОВАЦИОННО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

На 31 октомври 2011 г се състоя национална научна конференция с международно участие на тема “Иновационно развитие на българската икономика”, организирана съвместно от Института за икономически изследвания на БАН и секция “Икономически науки” на Съюза на учените в България. Присъстваха над 50 учени от Института за икономически изследвания на БАН, преподаватели от Софийския университет “Климент Охридски”, Университета за национално и световно стопанство, Лесотехническият университет, Нов български университет, Висшето транспортно училище, Югозападен университет – Благоевград, Института по аграрна икономика към ССА, колеги, членове на СУБ, на работа в САЩ, консултанти и представители на Световната банка и други национални и международни организации в страната.

Конференцията беше открита от председателя на научния и организационен комитет проф. д-р ик. н. Р. Чобанова, която изтъкна, че днес проблемът на националната икономика е не само в ниското ѝ равнище на иновативност, но и в това как тя да се променя, за да се развие в условията на глобална финансова, икономическа и евентуална социална криза. Трудността при намирането на научнообосновани решения на тези проблеми проф. Чобанова свързва с факта, че съществуващите теории и парадигми не дават отговор на поставените въпроси. Във връзка с това целта на конференцията е върху основата на резултати от проведени научни изследвания комплексно да се осмислят възможностите и перспективите, както и да се формулират идеи за иновационно развитие на България чрез създаване, усвояване и използване на нови научни знания .

Работата на конференцията протече в една пленарна и две паралелни секции: секция I: Формиране на български иновационен модел за развитие в кризисния и следкризисния период и секция II: Развитие на човешкия потенциал и социалната политика на България като фундамент за създаване на икономика на знанието.

В пленарния доклад “Знание и иновационно икономическо развитие” проф. Росица Чобанова (ИИИ на БАН) дискутира три групи въпроси. На първо място, тя определя значението на знанието за икономическото развитие в класическата и съвременната икономическа мисъл, най-вече в трудовете на Й. Шумпетер, Д. Бел, П. Дракър, М. Портър, както и др., вкл. български учени. След това дефинира знанието като икономическа категория, като откроява неговите особености и видовете, които имат значение за икономическото развитие. Като особено важни са определени пробле-

мите при измерването на знанието и на иновационното развитие. Във връзка с това е направен критичен исторически преглед на прилаганите инструментариуми за наблюдение и оценка на състоянието и динамиката на знанието и иновациите. Авторката представя и коментира и незадоволителните оценки на иновациите в България по последни данни от Европейското иновационно табло.

Третият въпрос, дискутиран в доклада, е посветен на проблемите при дефинирането на концепция за използване на научни знания за иновативно конкурентно развитие на икономиката. Необходимостта от такава концепция проф. Чобанова свързва със съвременните предизвикателства пред България, които изискват нетрадиционни научнообосновани варианти за решения, със силно ограничения национален ресурс за инвестиции за научни изследвания и с определената от това необходимост от повишаване на ефективността на тези инвестиции за целите на иновативното развитие на българската икономика. Според проф. Чобанова концепцията за използване на знанието за иновационно развитие на икономиката трябва да определя какво, как и кога да се обновява, да е подчинена и в зависимост от наличието на стратегия за национално развитие, от нейните цели и тяхната субординация. Тя привежда аргументи, че националните приоритети за обновяване трябва да се отнасят до сектори, отрасли, продукти и дейности, които: съдействат за развитието на българското общество и държава (на сигурността, изхранването, здравеопазването, образованието, науката, културата, управлението, инфраструктурата и др.); имат най-голям принос за икономическия растеж и повишаването на производителността на труда в националната икономика; формират абсолютни и относителни сравнителни конкурентни предимства за страната в международната търговия; определени са от фирмите като необходими и те имат възможност да съфинансират научните изследвания; спомагат за постигане на общите цели на ЕС и страната има натрупан потенциал за това. Авторката представя и резултати от свои изследвания, които дават отговор на въпроса кои са тези сектори, продукти и дейности.

Проф. Чобанова обобщава, че иновационното развитие на българската икономика изисква добре обоснована държавната политика, в която централно място заема *научната политика*. Тази политика трябва да има визия относно финансирането на доконкурентни и конкурентни изследвания по отрасли и области на познание, което се управлява в рамките на академичната автономия, на публичните и частните изследователски формирания. Необходимо е държавната политика да съдържа *виждания за основните участници в националната иновационна система и взаимното съгласуване на интересите им* (отворен метод на координация), за сътрудничеството чрез публично-частни партньорства между академията, университетите и бизнеса.

Докладите в първата секция на конференцията бяха посветени на секторните аспекти на формиране на български иновационен модел за развитие в кризисния и следкризисния период.

Доц. д-р Александър Тасев (ИИИ на БАН) представи доклад на тема "Иновационно развитие на българските експортни производства (1986 – 2008 г.). В него е даден отговор на въпроса доколко българската отраслова икономика през периода на прехода към пазарна икономика е загубила специализация в експортни производства - водещи потребители на нови знания. Авторът достига до извода, че в отрасловата икономика е ликвидирала съществена част от специализацията в производства с висока добавена стойност, в т.ч. и високотехнологични, и към днешна дата тя е слязла под нивото на потенциален потребител на нови знания. Във връзка с това са определени насоки за бъдещото иновационно развитие на българската отраслова икономика.

Доц. д-р Искра Христова – Балканска (ИИИ на БАН) акцентира специално върху преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ), европейските фондове и тяхното влияние върху иновационния процес в България.

Иновациите в енергетиката бяха представени в доклада на *доц. д-р Веселина Неделчева* (ИИИ на БАН). Те са определени като важен фактор за подобряване на енергийното потребление в производството и бита, за повишаване на енергийната сигурност, енергийната ефективност на икономиката и за устойчивото ѝ развитие. Представени са съвременни иновационни решения като: виртуален газопровод; smart grid (интелигентна мрежа); супермрежи и суперкабели; когенерация; дистанционно отчитане на потребената енергия; възобновяеми енергийни източници, в т.ч. биогорива; хибридни електроцентрали и др.

Доклад на тема "Конкурентоспособност на транспортния пазар в България" изнесе *доц. д-р Мария Славова – Ночева* (Висше транспортно училище). В него са подчертани основните проблеми на конкурентоспособността на транспортния пазар. Отделено е съществено място на конкуренцията и конкурентоспособността на железопътния и автомобилния транспорт, а също на мястото на морския и речния транспорт в предлагането на транспортни услуги. Проблемите на конкурентоспособността на транспорта са свързани със състоянието и развитието на техническата инфраструктура в железопътния транспорт, пристанищата, летищата, с участието на частни капитали в модернизацията на инфраструктурата и развитието на иновациите и иновационната практика в транспортната система.

Представеният от *гл. ас. д-р Даниела Тодорова* (Висше транспортно училище) доклад "Конкурентоспособност и устойчиво развитие на наземния транспорт" допълва предходните. Установено е, че устойчивото развитие на транспорта е свързано с необходимостта от постоянна модернизация както на транспортната инфраструктура, така и на самите транспортни средства. Това са и главните и особено приоритетни задачи, чието изпъл-

нение ще допринесе за развитието на модерна и сигурна транспортна система. Формирането на стратегия и транспортна политика, съответстваща на новите икономически тенденции, изисква отчитане на разнородни по техния характер фактори. Те създават фундаментална рамка, в която трябва да функционират и да се развиват българските транспортни фирми.

Перспективите за изграждане на иновационна платформа на развитие в България са основен акцент в доклада на *проф. д-рн Нако Стефанов* (СУ). Авторът подчертава, че въпросите за иновационната динамика на България и особено осъществяването на качествен скок в тази област чрез изграждането на иновационна платформа на развитие като база за цялостен социално-икономически прогрес на нашата страна е изключително важна и актуална тема не само за научната и изследователската общности, но за цялата ни държава и общество. В този контекст реиндустриализацията и реаграризацията на България трябва да се осъществят на нова основа, т.е. при условията на иновационно усъвършенстване с отчитане на ресурсната база на страната, идваща основно по линия на творческия потенциал на обществото, относително благоприятния климат и селското стопанство.

Във втория панел на първа секция *доц. д-р Радка Илева* (ИИИ на БАН) представи доклад на тема "Микроикономически характеристики на кризата в България". Тя допълва гледната точка на останалите автори до момента с представяне на обстоен анализ на микроикономическите влияния върху разглежданата проблематика. *Надежда Иванова* (МИЕ, докторант на ИИИ на БАН) подчерта ролята на иновациите за повишаване конкурентоспособността на българските предприятия. Факторите и показателите за иновативност на малките и средните предприятия (МСП) в мебелната промишленост са основен акцент в доклада на *доц. д-р ик. н. Диана Иванова и ас. Радостина Полова* (ЛТУ). Авторите се спират на приноса, ролята и иновационната активност на МСП за икономиката на страната. Измерването на иновационната активност е предизвикателство за изследователите и поради това в доклада са определени показатели, подходящи за измерване на иновационната дейност на МСП. Въз основа на авторски проучвания в конкретен бизнес-сектор - дървообработваща и мебелна промишленост, проблемът се специфицира за такива предприятия от мебелния сектор. Работата продължи с доклада на *гл. ас. д-р Красимир Керчев* (УНСС) "Иновативни ли сме?", който представи оценка на база сравнителен анализ с избрани европейски страни.

Приносът на нематериалните активи при формиране на БВП е основен акцент в доклада на *доц. д-р Спартак Керемидчиев* (ИИИ на БАН), *Любомир Димитров* (Българска банка за развитие) и *Тодор Градев*. В представеното изследване е използвана нова методология, разработена от Корrado (Corrado), Хълтен (Hulten) и Сикел (Sickel) през 2006 г. за

измерване на нематериалните активи в България и факторите, които ги предпоставят. То обхваща данни от 1990-2006 г., като са агрегирани от фирмено на секторно равнище при отчитане на вноса и износа. За нематериални активи са приети: разходите за софтуер и компютъризирани бази данни, иновативна собственост, разходи за научни изследвания и развитие, права на собственост, разходи за придобиване на лицензии, архитектурен и инженерен дизайн, собственост върху търговски марки, брандове и икономически компетенции, разходи за пазарни проучвания и реклама на бранд, специфичният фирмен човешки капитал и организационната структура. Отчетени са дълбоките промени, настъпили в българската икономика през анализирания период, като проведената приватизация, разпадането на индустрията, финансовата криза през 1996-1997 г. и масовото навлизане на ПЧИ.

В третия панел от първата секция *д-р Павлинка Найденова* (ИИИ на БАН) представи доклад на тема "Индустриалната собственост – икономически ресурс за иновативно конкурентноспособно развитие на фирмите". В контекста на теорията за икономиката на знанието в него се интерпретира ролята на индустриалната собственост за подобряване на конкурентоспособността на фирмите и значението на патентно-лицензионната фирмена политика за тяхното иновативно развитие. Въз основа на анализ са формулирани изводи относно използването на интелектуалната собственост от фирмите в България: изключителните права върху обектите на индустриалната собственост не носят реални икономически ползи за българските фирми; имитаторите са сериозна заплаха за индустриалната собственост на фирмите, а нарастването на броя на нарушенията на правата върху индустриалната собственост е основен проблем във всички сектори; слабата активност на технологичния пазар у нас е пряко следствие от нискотехнологичния профил на българската икономика и от липсата на мотивация във фирмите, които създават и внедряват нови технологични решения.

Доклад на тема "Финансиране на иновациите в България" изнесе *гл. ас. д-р Райна Цанева* (ИИИ на БАН). Финансирането на иновациите е съществена предпоставка за развитието им и е в основата на създаването на условия за растеж в икономика, базирана на знанието. Значимостта на проблематиката изпъква в условия на глобална финансова криза, най-вече по отношение на търсенето на подходи, механизми и нови (и/или алтернативни) форми на финансиране. Вниманието е насочено върху възможностите за рисково и институционално инвестиране на иновациите в България като необходимо условие за генериране на интелигентен растеж. *Гл. ас. д-р Катерина Войческа* (ИИИ на БАН) коментира реинженеринга на бизнеса чрез финансови иновации и представени проучване на литературата относно финансовите иновации от гледна точка на бизнеса. Тя посочи необходимостта от адекватна оценка на влиянието на специ-

фичните видове финансови иновации, които преобладават във всяка фаза на технологичния цикъл, за оптимално разпределение на ресурсите в икономиката и възстановяване на бизнеса.

Основната цел на доклада на доц. д-р *Силвия Трифонова* (УНСС) е анализиране на ролята на Седмата рамкова програма на ЕС за научни изследвания, технологично развитие и демонстрационни дейности (2007-2013) за развитието на иновациите в Европа. Във връзка с това са изследвани съвременните негативни тенденции в развитието на европейската икономика под влияние на глобалната финансова криза и сегашната дългова криза в Еврозоната, както и проблемите и предизвикателствата, които те поставят пред изпълнението на стратегията "Европа 2020". Анализирани са приносите на Седмата рамкова програма за развитието на иновациите в Евросъюза. Подчертано е, че от особено значение са осигуряването на финансова подкрепа за малкия и средния бизнес по програмата, областите, схемите и механизмите, по които това се осъществява на практика, и ролята им за повишаването на иновационния капацитет на предприятията, вкл. и в България.

Обект на внимание в доклада на ас. *Галя Йорданова Тасева* (ИИИ на БАН) е търговското кредитиране като алтернативен механизъм за финансиране на иновации. Като алтернативен източник на финансов ресурс търговският кредит стимулира иновационната дейност на предприятията, но въздействието му би могло да бъде и в противоположна посока. Разрастването на междуфирмената задлъжнялост над определени размери и особено на дела на просрочените и несъбираемите вземания се превръща във фактор, който отклонява фокуса на управленското внимание от възможностите за иновативно развитие към осигуряване на ликвидност, необходима за оцеляването на фирмата.

Работата на конференцията във втората секция "*Развитие на човешкия потенциал и социалната политика на България като фундамент за създаване на икономика на знанието*" започна с представения от проф. д-р *Искра Белева* (ИИИ на БАН) доклад на тема "Мобилността на работната сила като фактор за развитие на икономика, основана на знанието: преход от учене към заетост". В доклада са анализирани проблемите на трудовата реализация на младите хора и по-конкретно на прехода им от учене към заетост. Специално внимание е отделено на младежите с висше образование при навлизане в пазара на труда в България. Анализирани са политиките, които се прилагат за преодоляване на трудностите, произтичащи от отсъствието на трудов стаж, намиране на "първа" работа и на нейната ефективност. Значението на мобилността на работната сила в условията на динамично променящи се икономики в резултат на технологичното им обновяване нараства все повече и се превръща в отличителна характеристика на съвременното развитие.

Основните въпроси пред търсенето и адаптирането към ново работно място са разгледани в доклада на Патриша Шний (консултант на Световната банка). Според нея новите идеи, начини на мислене и поведение са основни предпоставки за справяне с предизвикателствата на XXI век.

Доц. д-р Алла Кирова (ИИИ на БАН) представи доклад на тема “Качествените характеристики на човешкия капитал във висшето образование и науката в условията на икономиката на знанието (теоретични аспекти)”. В него са изведени структурните характеристики на основополагащото за характеризирането на този тип човешки капитал понятие “знание”. Анализирани са присъщите му качествени характеристики – съзидателен творчески характер и тип мислене; притежание на биологично заложен талант; специфични интелектуални способности и умения. Определена е неговата обществена и функционална роля за: изграждането на икономиката на знанието; формирането, съхранението и усъвършенстването на човешкия капитал на нацията; развитието на иновационната сфера на икономиката; използването на експертния потенциал на представителите на академичната общност.

Акцент в изследването на *гл. ас. д-р Ирена Зарева* (ИИИ на БАН) е образователната подготовка на населението в България и неговия потенциал за иновационно развитие. Представени са проблемите пред образователната подготовка на българското население, пред формирането и наличието на човешки капитал, вкл. такъв с високо равнище и качество. Отделено е внимание на по-важни бариери пред повишаване качеството на човешкия капитал на страната, както и на някои предпоставки за неблагоприятните явления и процеси в образованието. Посочено е, че развитието на образованието и на човешкия капитал на България трябва да се превърнат в стратегически национален приоритет.

Доц. д-р Матю Матев (ИИИ на БАН) насочи вниманието към темата “Научният потенциал в България и изграждането на икономиката на знанието (финансови аспекти)”. От комплекса от фактори, които имат съществена роля за социално-икономическото развитие на България, *научният потенциал е един от най-важните*. От неговото състояние и перспективи до голяма степен ще зависят посоката и темповете на икономическото ни развитие. Сега роля му не е достатъчно добре оценена. Не съществува и последователна държавна политика, чиято цел и задачи да бъдат свързани с повишаването качеството на научния потенциал. Някои спорадични решения не са в състояние да осигурят подходящи условия за развитието. Преодоляването на негативните тенденции като влошаващата се структура на заетите в науката, “изтичането на мозъци”, ниския социален статус на учения и т.н. трябва да намерят своето решение. Необходимо е този процес да бъде обвързан с повишаването на социалния статус на учения, като икономическите му

параметри трябва значително да превишават средните стойности за страната.

Във втория панел на втората секция доц. д-р *Победа Луканова* (ИИИ на БАН) представи доклад на тема “Загуби на човешки ресурси поради несъответствие между търсени и предлагани специалности”. Този проблем на пазара на труда в крайна сметка изразява загуба на човешки ресурси, които биха могли да се реализират като такива, ако бяха наети по изучаваните специалности. В доклада са представени резултати от изследвания върху това несъответствие според притежавана степен на образование. Оказва се, че нараства недостигът на кадри със средно образование, като в същото време се поддържа и дефицит от кадри с висше и средно образование при реализирана ниска интензивност на преход от основно към средно образование. Авторката прави препоръки към образованието, които са обединени около изискванията за подобряване на качеството му, и на тази основа – за постигане на по-добра мобилност на работната сила.

Докладът на гл. ас. д-р Мариана Димитрова (НБУ) допълва предшестващите във втората секция на конференцията. В него са посочени тенденциите в прилагането на практики като управление на знанието и на приемствеността, управлението на кариерите на талантиливи служители, както и в областта на продължаващото обучение на работещите в българските и чуждестранните организации. Доц. д-р *Пламена Йовчевска* (Институт по аграрна икономика) представи основни резултати от емпирично социологическо изследване в своя доклад на тема “Екологичната култура на българския селскостопански производител”. Тези резултати показват, че в изследвания регион има устойчиво съответствие между природни ресурси, проекологични практики и земеделска активност. Това е съществено условие за успешно приложение на новата обща селскостопанска политика (ОСП) – по-ефективна политика за по-конкурентоспособно и устойчиво селско стопанство и жизнени селски райони. Тази цел може да се постигне посредством иновации, трансфер на знания, сътрудничество в продоволствената верига, ефективно използване на ресурсите, съхраняване на екологичното равновесие, на ландшафта, за осигуряване на хранителна сигурност и качество, постигнато с помощта на екологични плащания по т.нар. зелени мерки. Установява се, че потенциалът на човешкия фактор за реализиране на новата ОСП, регистриран при проведеното изследване, е висок. Той е гаранция за успешно преодоляване на конфликтните точки между стопанската активност на селскостопанските производители и околната среда и е съществено предимство за устойчиво развитие на региона в икономически, социален и екологичен аспект.

На стандартите за корпоративна социална отговорност (КСО) е посветен докладът на доц. д-р *Радостина Бакърджиева* (ИИИ на БАН). Разработена е теоретична конструкция на КС със съответни индикатори.

Анализирани са теоретико-методологическите модели за КСО, предлагани от различни школи и автори, като са формулирани конкретни препоръки за България. *Д-р Аделина Миланова* (ИИИ на БАН) обърна специално внимание на организационната култура като фундаментална предпоставка за развитие в епохата на икономиката на знанието. Тя идентифицира ролята и мястото на организационната култура в контекста на новата парадигма. На основата на представянето на акцентите в развитието на организационните и културните измерения се концептуализира връзката между организационната култура и иновативните нагласи в българската фирмена среда. Изследвана е зависимостта между културата на производство и на използване на знанието, представен е и нов поглед върху иновационните ресурси и организационната култура.

Обект на доклада на *ас. Станка Ринкова* (ЮЗУ) са институтите като устойчиви норми и правила, които определят поведението на хората и на икономическите субекти. Изходна позиция на авторката е, че реализацията на социалната правила и норми (вкл. и правната рамка), на икономическите институти са предпоставки за успешна икономическа и институционална трансформация в социалната сфера.

Изнесените доклади и засегнатите в тях аспекти и тенденции породиха интересна дискусия по проблематиката. Те дадоха основание да се формулират препоръки към държавни институции и органи за иновационно развитие на българската икономика. Дискусионният характер на представените доклади на конференцията е стимулиращ фактор за развитие на изследванията по разглежданата проблематика в България.

Проф. д-р ик. н. Росица Чобанова,
гл. ас. д-р Райна Цанева